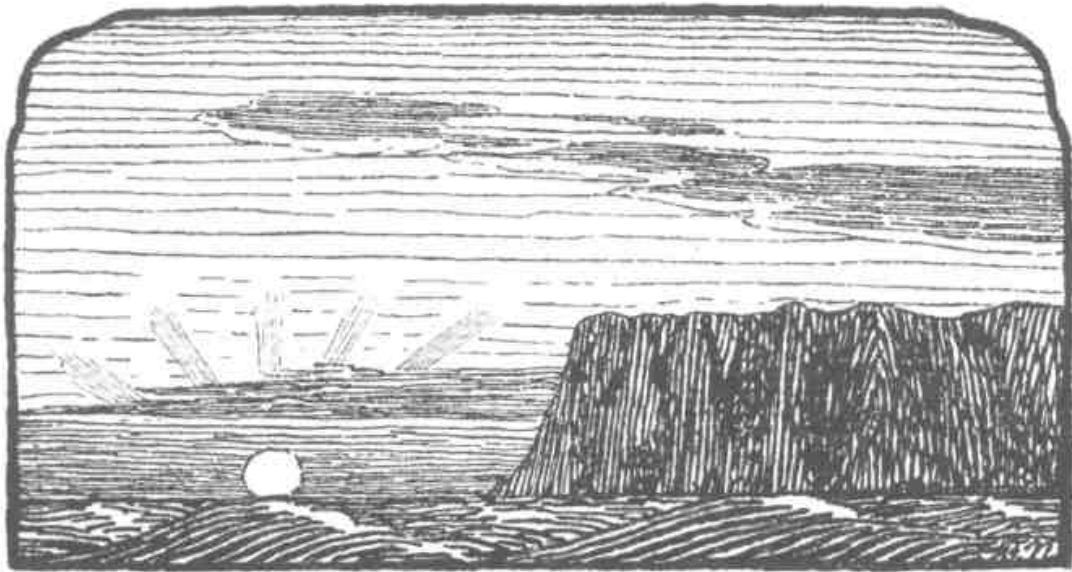

Fridtjof Nansen: "NORD I TÅKEHEIMEN".

V. GJENNEMBRUDDET I MIDDELALDERENS KJENDSKAP TIL NORDEN

KONG ALFRED, OTTAR, ADAM AV BREMEN

Ved de stadig hyppigere vikingetog, ved Karl den Stores krige og erobringer mot nord, og ved arbeidet for kristendommens utbredelse, var det i det 9. århundrede kommet et økende samkvem, både krigersk og fredelig, mellom det sydlige Europa og det skandinaviske nordens folk. Disse var efterhånden kommet til at spille en viss rolle på verdens-skuepladsen, og deres foretagender begyndte at bli en del av historien. Deres lande var dermed indlemmet mer eller mindre i den kjendte verden. Først nu begyndte de tåker som hadde hvilt over Europas nordlige strøk, at lette så meget at middelalderens geografiske viden med sikkerhet blev klarere, og nådde længere frem, end Grækerne hadde nådd allerede tusen år tidligere.

Men likeså langsomt som tåkerne gjennom de forgangne århundreder hadde veget, — likeså hurtig blev de nu spredt fra store deler av jordens nordlige lande og have. Dette skyldtes i første række Nordboenes, særlig Nordmændenes, sjøfærder. De bragte ved sine nøkterne meddelelser om hvad de hadde fundet, den geografiske videnskap ind i nye og frugtbringende retninger, og fridde den litt efter litt for den sinkende last av myter og overtro

som den hadde sløp̄t med sig op gjennem tiderne fra oldtiden. Det første avgjørende skritt i denne retning finder vi hos den angelsaksiske konge **ALFRED DEN STORE** i England (849—omkr. 901 e. Kr.).

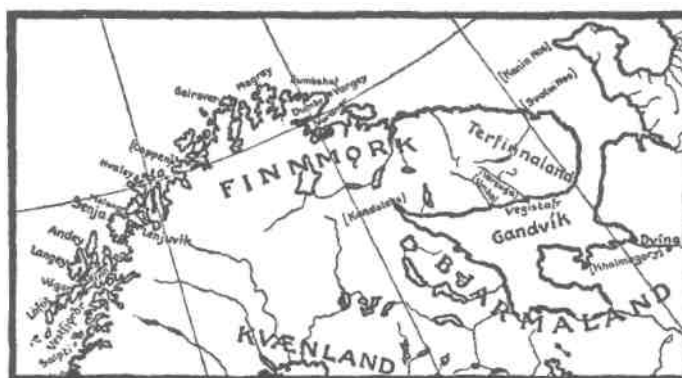
Kong Alfred lot Orosius's latinske historie bearbeide på angelsaksisk, og oversatte selv store deler av verket. Han hadde i årene omkring 880 fåt fred for de danske vikinger, som han måtte indrømme hele den nordøstlige halvdel av England. Han døde omkring år 901. I tidsrummet mellom disse to år må sandsynligvis hans forfattervirksomhet ha faldt. Da han fandt den geografiske indledning til Orosius's verk ufuldstendig, særlig for det nordlige Europas vedkommende, føiet han til hvad han hadde erfaret fra andre kanter. Efter meddelelser han sandsynligvis har fåt fra Tyskere, gir han således en oversigt over Germanien, som han lar strække sig mot nord "til det hav som kaldes Kvænhavet" (*Cwén-sæ*). Hvad som menes dermed er ikke helt klart, det kunde være Ishavet eller Hvitehavet; men det kan også være Østersjøen eller den Botniske Bugt; det fremgår nemlig ikke sikkert av teksten om Kong Alfred har oppfattet Skandinavien som en halvø, forbundet med fastlandet. Han omtaler lande og folk ved *Ost-sæ*¹, og han nævner bl. a. syd-Daner og nord-Daner både på fastlandet (Jylland) og øene — begge folk har Ost-sæ i nord — endvidere *Osti* (sandsynligvis Æsterne, som også hadde denne havarm, Ost-sæ, i nord), Vender, og Burgunder (Bornholmere?), som "har den samme arm av havet i vest for sig, og "Sveonerne [Svearne] i nord." "Sveonerne har i syd for sig den æstiske" [*Osti*] arm av havet, og øst for sig Sermende [Sarmater? eller Russer?]; "og i nord, hinsides ubygdene [*wéstenni*] er Kvænland [*Cwénland*]; "og i nordvest for dem er Skridfinner [*Scride-Finnas*], og mot vest "Nordmænd [*Norðmenn*]."

Kong Alfreds viktigste utvidelse av den geografiske viden mot nord er hans merkelige meddelelser om hvad Nordmanden **OTTAR** (eller *Ohthere* i den angelsaksiske tekst) fortalte om sin færd nordover. Denne nøkterne reisendes korte og greie fortælling om hvad han har set, danner allerede ved sin klarhet og bestemte form en velgjørende motsætning til tidligere tiders vage og uryddige

¹ *Ost-sæ* er den sydlige og vestlige del av Østersjøen med Kattegat og delvis Skagerak, og danner motsætningen til havet vest for Jylland (syd-Danernes land), som er "den arm av havet som ligger rundt landet Britannia". Havet vest for Norge kaldte han også *West-sæ*. Da Ost-sæ kaldes en arm av havet, kunde det hævdes at kong Alfred følgelig har oppfattet Skandinavien som en halvø; men vi ser at han også kalder sjøen rundt Britannien, som han kjendte bedre, for en arm av havet.

fremstillinger av nordlige ukjendte strøk. Vi forstår at vi er ved indgangen til en ny tid.

”Ottar fortalte sin herre [*hlaforde*, Alfred konge, at han bodde nordligst av ”alle Nordmænd¹. Han sa at han bodde på nordkanten av det land, ved Vesthavet ”[*West sæ*]. Han sa imidlertid at landet er meget langt mot nord derfra; men det er ”ganske ubygget (*weste* = øde), undtagen at på få steder, stykimellem, holder Finner ”til, for at jage om vinderen, og om sommeren ”for at fiske i sjøen. Han ”sa at han engang vilde ”finde ut hvor langt landet lå ret nord, eller om nogen mand bodde nordenfor ubygdene [ødemarkene]. Da for han ret nord² langs landet; han hadde hele veien det ”øde land på styrbord, og den vide sjø på bakbord, i tre dager. Da var han så langt nord som hval-jægerne farer længst³. Da for han endnu ret nord så langt som han kunde seile i de næste tre dager. Da bøide landet der ret øst, eller sjøen [bøide] ind i landet⁴, han visste ikke hvilket; men han visste at han der ventet på vestenvind, eller litt nordlig, og seilte derfra øst med landet så langt som han kunde seile i fire dager. Da måtte han der bie på ret nordenvind, fordi landet der bøide ret syd, eller sjøen ind i landet, han visste ikke hvilket⁵. Da seilte han derfra ret syd med landet, så langt som han kunde seile på fem dager. Da lå der en stor å op i landet, da vendte de op i den å, fordi de torde ikke seile forbi den for ufred, fordi landet var helt bebygget på den

Kart over nord-Skandinavien og Hvite-havet.

¹ På et andet sted noget senere sier han at ”ingen mennesker [d. e. Nordmænd, el. norske høvdinge] bodde nordenfor ham”. Det kan ha været omtrent ved Malangen eller Senjen, som efter oldtidslevningene dannet den omtrentlige nordgrænse for Nordmændenes faste bosætning på den tid. Nordmænd kan ha bodd sprett også længere nord til hen imot Loppelhavet [jfr. A. BUGGE, 1908, ss. 407 ff.]; men Ottar tænker vel bare på at ingen høvdinge eller storfolk bodde længere nord end ham.

² Det er klart at Ottar har regnet nord—syd efter landets retning, og ikke efter meridianen; dette er en almindelig skik blandt kystboer, som bor på en kyst med tilnærmedesvis nord-sydlig retning. Ottar’s nord blir følgelig næsten nordøst.

³ Dette skulde altså efter de opgivne dagsreiser ha været omtrent mittveis mellem Malangen og Nordkap, hvilket blir ved Loppen.

⁴ Det vil si gjorde en havbugt ind i landet. Ottar er her kommet til *Nordkap*.

⁵ Dette var ved indløpet til Hvitehavet, nær *Sviatoi Nos*, eller litt længere sydøst. Når Ottar brukte hele 6 dager

på seilassen fra Malangen til Nordkap, men bare 4 dager på den henved dobbelt så lange avstand fra Nordkap til Hvitehavets munding, da kan dette muligens forklares derved at den første strækning seilte han indenskjærs mellom øer, og har derved gjort veien længere, og har stanset oftere, mens på den sidste strækning hvor der ingen øer er, kan han i rum sjø med god vind ha seilt meget hurtigere, og har hat mindre fristelse til at stanse.

-132-

anden side av åen. Ikke hadde han før da møtt bygget land, siden han får fra sit eget hjem; men det var hele veien øde land på styrbord, undtagen [at der fandtes] fiskere, fuglefangere og veidemænd, og de var alle Finner, og det var altid vid sjø på bakbord. Bjarmerne hadde bebygget sit land såre vel; men de [d. e. Ottar og hans folk] torde ikke komme derpå; men Terfinnernes land var helt øde, undtagen der jægere, eller fiskere, eller fuglefangere hadde tilhold.”

”Bjarmerne fortalte ham mange historier både om sit eget land og om landene som var omkring dem, men han visste ikke hvad som var sandt, fordi han så det ikke selv. Finnene og Bjarmerne, tyktes det ham, talte næsten samme sprog. Mest drog han dit, både for at undersøke landet, og for hvalrossenes skyld, for de har meget ædelt ben i sine tænder, — nogen slike tænder bragte de kongen —, og deres hud er meget god til skibsrep. Den hval er meget mindre end andre hvaler, ikke er den længere end syv alen lang; men i hans eget land er den bedste hvalfangst, de er otte og førti alen lange, og de største femti alen lange; av dem [*Para*], sa han, at han selv sjette (*syxa sum*) dræpte seksti på to dager¹.”

Da Kong Alfred, som omtalt, må ha skrevet mellom 880 og 901, kan Ottar ha gjort sin reise omkring 870 til 890. Denne merkelige mand, som efter hvad han selv har sagt, drog ut på sin faerd væsentlig av vitelyst, er historiens anden reisende mot nord, om hvem vi har sikre meddelelser. Grækeren Pytheas var den første, og han nådde omtrent polkredsen. Omkring tolv hundrede år senere fortsætter Nordmanden Ottar videre nordover langs Norges kyster, og seiler helt ind i Hvite-havet. Han fastslog derved Skandinaviens nordlige utstrækning, og er den første kjendte opdager av Nordkap, Ishavet (eller Barentshavet) og Hvite-havet; men om det sidste var en havbugt, visste han ikke. Det er ikke sandsynlig at Ottar skulde ha været den første Nordmand som *opdaget* de kyster han før langs. Vistnok kunde uttrykkene: ”at han engang

¹ Den rimeligste måte at læse den sidste og meget omstridte uttalelse på, er at ”av dem” skal gå tilbake på hvalrossene, som er syv alen lange, og at det mellom-liggende stykke om hvalene i Norge, som er større, er at opfatte som en innskutt parentes [jfr. JAP. STENSTRUP, 1889]; for det er ikke mulig at seks mand kunde dræpe seksti store hvaler på to dager, og Ottar’s nøkterne fremstilling gjør det høist urimelig at han har skrytt med slike skrøner. Kong Alfred har tydelig nok ikke oppfattet den væsentlige forskjell mellom hvalross og hvaler. En anden forklaring kunde være at disse seksti var en flok av en mindre hvalart, som var tat ved stæng i en fjord, så kong Alfred har bare forvekslet størrelsen med de store hvaler som han også hørte Ottar fortælle om. Det har været forsøkt at redde meningen ved at anta at det ikke skal læses ”selv sjette”, men ”med seks harpuner” (*syx asum*) eller ”med seks skibe” (*syx ascum*), hvormed altså ”Ottar skulde ha dræpt 60 store hvaler”; men selv om

en slik rettelse var tilstedelig, så blir ikke beretningen mer trolig. Hvad skulde Ottar med seksti store hvaler, selv om han kunde fange dem? Det måtte være spækket og kjøttet som for ham hadde verdi, men så meget spæk og kjøt kunde han og hans mænd ikke ta vare på i uker, end si i to dager. Selv en stor moderne hvalfabrik i vor tid med maskiner og stor arbeidsstok vilde ha sin nød med at klare seksti storhval (48 eller 50 alen lange) før de råtnet, hvis de alle blev fanget på to dager.

-133-

vilde finde ut hvor langt landet lå ret nord, eller om nogen mand ”bodde nordenfor ubygdene,” oppfattes som om dette var ukjent for Nordmændene tidligere; men det må vel snarere tas som en almindelig betegnelse av reisons hensigt: *det* hadde interesse for kong Alfred, derimot ikke om det var netop den *første* opdagerfærd på de kanter. Navnene Terfinner og Bjarmer nævnes som noget der var kjendt før, og da Ottar kommer til de sidste, er han straks på det rene med at han ikke bør reise videre, for ufreds skyld; det kan tænkes at han har kjendt dem av omtale som et krigersk folk. A. BUGGE [1908, s. 409] nævner efter overlærer K. RYGH, at fjordnavnene i Finmarken må være meget gamle, f. eks. de som ender på *-anгр*. Denne endelse findes ikke på Island, og skulde følgelig være ældre end Nordmændenes bosætning der; *anгр* (— fjord) som appellativ forekommer heller ikke i det oldnorske literatursprog. Det kan derfor være mulig at disse navne er ældre end Ottar. BUGGE gjør også opmerksom på at efter opplysninger fra statsråd QVIGSTAD kalder Finnene Magerøen *Makaravjo*, og et sted på Kvaløen (ved Hammerfest) kalder de *Rahkkeravjo*. Den sidste del av disse navne må være det urgermanske ord *awjō* for ø eller strandland. Nordmændene skulde altså ha været der nord og git disse steder navn mens denne form av ordet endnu var i bruk, og Finnene skulde ha fåt det fra dem.

Terfinnernes land, som var ubygget, er hele Kola-Halvøen. Dets navn har været *Ter* (eller *Turja*), og derav betegnelsen Ter-Finner. Den almindelige antagelse, at elven som Ottar kom til, skulde være Dvina, er ikke forenlig med Ottar's ovenfor gjengitte fortælling, som uttrykkelig sier at han fulgte kysten rundt halvøen hele veien, ”og det var altid vid sjø om bakbord¹.” Han kan følgelig ikke ha forlatt landet og seilt tvers over Hvite-havet; han kunde desuten ikke vite at det var land på den anden side av denne

¹ Jfr. G. STORM, 1894, s. 95. S. E. LØNBORG's grunde [1897, s. 37] til at forkaste Storm's antagelse og oprettholde Dvina som elven, har liten vekt. Lønborg drøfter retningsangivelserne syd og nord o. s. v., som om kong Alfred og Ottar hadde hat kart og en moderne kompasrose foran sig under beskrivelsen. Han har ikke været opmerksom på at Ottar bare har holdt sig til hovedretningene nord, øst og syd, og at han ikke engang har halvert dem; hvordan skulde vi ellers forklare os at han f. eks. seilte ”ret nord langs landet” fra Senjen til Nordkap? Denne kurs blir ikke mindre unøiagtig end at han seilte ret syd, f. eks. fra Sviatoi Nos til Varzuga.

For en som farer langs en kyst, særlig når denne er ukjent, er den omstændighet at en følger landet, langt viktigere end de kursændringer en gjør under kystens bugtninger. Den meddelelse at de hele veien hadde det øde land om styrbord, er følgelig ikke til at komme forbi.

-134-

brede havbugt¹. Elven som ”lå oppi landet” har følgelig været på Kola-halvøen, og har dannet grænsen mellem Terfinnernes ubyggede land og Bjarmernes med fast bosætning. Elven kan ha været *Varzuga*, skjønt det er også tænkelig at Ottar har seilt længere vest langs Kola-halvøens sydkyst, uten at denne forandring av kurs er kommet frem i Alfreds skildring. Han kan da ha nådd helt ind til *Kandalaks*.

Hvad slags folk Ottar,s Bjarmers² har været, er ikke sikkert. Vi hører bare at de bodde i landet på den anden side av elven, at de hadde bebygget sit land vel (d. e. hadde fast bosætning med jordbruk?), at de kunde meddele sig til Ottar, og at de talte næsten samme sprog som Finnene. Skildringen kan passe på Østkarelerne, som vi, ialfald noget senere, finder bosat på syd- og vestsiden av Hvite-havet, så langt nord som Kandalaks, kanskje også til *Varzuga*. Hvis dette er riktig, må vi anta at Ottar’s Finner og Terfinner har talt et finsk-ugrisk sprog, meget likt karelisk. Da Ottar kjendte Finnene vel, må hans uttalelse om sproget tillægges vegt.

Denne opfatning at Bjarmerne var Kareler stemmer med Egil Skallagrimssons saga, som vistnok er nedskrevet meget senere, men som omtaler Ottar’s samtidige, Torolv Kveldulfsson og hans Finn-færder for at inddrive Finn-skatten (omkr. 873 og 874). Det heter der: ”øst for Namdalen ligger Jemtland, og så Helsingland, og så Kvænland, og så Finland, så Kirjalaland. Men Finmarken ligger ovenfor alle disse land.” Kirjalaland er Karelen som altså kommer helt øst mot Hvite-havet, og må være Ottar’s Bjarmeland. På sin Finn-færd i 874 kom Torolv langt øst, og fik da bud fra Kvænene om hjelp mot Kirjalerne (Karelerne), som herjet i Kvæn-land. Han drog nordover mot dem og overvandt dem; vendte tilbake til Kvænland, før derfra op i Finmarken, og kom ned fra fjeldet i Vefsen. Denne omtale av Kirjalernes herjing, stemmer med indtrykket av Ottar’s Bjarmers, som så krigerske at han ikke torde reise langs deres land.

Ottar fortalte om sig selv at:

”han var en meget rik mand på den slags eiendommer, hvori deres [d. e. de folks] rigdom består, det er i vilde dyr (*wildrum*). Han hadde, endvidere, da han kom til

¹ Hans egne ord, at han visste ikke enten landet (ved Sviatoi Nos) høide mot syd, eller sjøen dannet en bugt ind i landet, viser også at Ottar kan ikke ha seilt over Hvite-havet og opdaget landet på den anden side.

² Ordet *Bjarmer* (eller *Beormas* hos Alfred) er sproglig muligens av samme oprindelse som *Perm* eller *Perem*, som Russerne, ialfald i senere tid, bruker om et andet finsk-ugrisk folk, *Permierne*, ved Kama i nord-Rusland

[jfr. STORM, 1894, s. 96].

-135-

kongen, seks hundrede tamme, usolgte dyr. De dyr kalder de rener. Der var seks stille-ren (*stæl hránas*), som er meget dyre blandt Finnene, fordi med dem tar de de vilde rener. Han var blandt de første mænd i det landet [Hålogaland], om han end ikke hadde mere end tyve stykker hornfæ, og tyve sauer, og tyve griser; og det lille som han pløide, pløide han med hester [altså ikke med okser som Angelsakserne]. Men deres største indtægt er den skat som Finnene betaler dem; den skat består av dyrefelder, og fuglefjær [dun], og hvalben [hvalross-tand], og de gav skibsrep, som er gjort av hvalers [hvalrossers] hud, og av sælers. Enhver betaler efter sin stand, den fornemste skal betale femten mårskind, og fem renskind, og en bjørnefeld, og ti ankere fjær, og en kjortel av bjørn- eller otterskind, og to skibsrep, hvert seksti alen langt, det ene var gjort av hvalers [d. e. hvalrossers] hud, det andet av sælers.”

Denne skildring gir et værdifuldt bilde av samfundsforholdene i det nordligste Norge på hin tid. Ottar's Finner har hat tamme, og halvtamme rener, og har drevet indbringende jagt, endog på sjødyr som hvalross og sæl, så de har kunnet betale en betydelig skat. Disse tidlige folk i den gamle verdens nordligste strøk skal bli omtalt senere i et eget avsnit.

Av stor interesse er Ottar's omtale av hvalrossfangsten, som viser at den blev regelmæssig drevet både av Nordmænd og av Finner allerede dengang. Fra omtrent samme tid (omkring år 900) er det bekjendte angelsaksiske skrin, det såkaldte Frank's Casket, hvorav den største del nu er i Britisk Museum, en side er i Florents. Skrinet, som på grund av sine pragtfulde billedfremstillinger har megen historisk værdi, er gjort av hvalrosstand. Man har ment det kunde være av de tænder som Ottar bragte Kong Alfred. Om så var, er det ialfald ikke sandsynlig at et så kostelig klenodie vilde bli arbeidet av et emne, hvis værdi og brukbarhet ikke var kjendt. Vi må derfor anta at hvalrosstand på den tid kom stundom til denne del av Europa; og det kunde ikke komme fra noget andet folk end Nordmændene. De har sikkert drevet hvalrossfangsten gjennom lange tider før Ottar. Dette fremgår også av hans fortælling, for folk som ikke er vel drevne i fangsten, dræper ikke seksti av disse store dyr på to dager, selv om vi må tro at de er blit stukket ned på land. Skulde disse seksti dyr virkelig ha været hval (d. e. småhval), og ikke hvalross, taler det endnu sikrere om en vel utviklet fangerdygtighet. Vi ser også at hvalrosstand og skibsrep av hvalrosshud er blit så værdifulde handelsvarer at de kræves som skat. En såvidt vanskelig og farlig jagt, som forutsætter eget utstyr med særegne redskaper, opstår ikke hos noget folk på kort tid, navnlig ikke så langt tilbake i historien, da al selvstændig utvikling av en ny kultur, som altså ikke kunde komme utenfra, gik meget

langsomt. Et spørsmål av interesse blir da: har Nordmændene utviklet denne sjøfangst selv, eller har de lært den av et tidligere sjøfarende jægerfolk, som følgelig i disse nordlige strøk må ha vært Ottar's Finner? For at svare på dette blir det nødvendig at se hele det vanskelige Finne-spørsmål i sammenheng, det vil bli gjort i et senere avsnit.

Hvalrossen, på norsk kaldt *rosmal*¹ eller *rosmål* (også *rosmar*, og på oldnorsk *rostungr*), er et arktisk dyr som helst holder til i de deler av havet, hvor der er drivis, ialfald om vinteren. Den forekommer ikke mer i Norge, men sandsynligvis har den ikke så sjelden gjestet Finmarkens kyster i gammel tid, at dømme efter stedsnavne som *Rosmålvik* på Loppen, og *Rosmålen* ved Hammerfest. Endnu i 1600 og 1700 årene var dens besøk på landets nordlige kyster hyppige, kanskje årlige [jfr. Lillienkiold 1698]. Men da disse steder sikkerlig har vært nær yttergrænserne for dens utbredelse, har den neppe nogensinde vært talrig der, men har, liksom kobbesværmene i vor tid, bare optrådt på kortere eller længere besøk. Merkelig nok er, såvidt vites, skeletdeler av hvalross ikke iagttat i jordfundene der nordpå, mens ben av andre arktiske dyr, som ringsælen eller snadden (*Phoca foetida*), er fundet.

Da derfor hvalrossen ikke kan antas nogensinde i historisk tid at ha vært almindelig på de nordlige norske kyster, og da fangsten på den gav så værdifuldt et utbytte, må vi tro at de norske hval-rossjægere tidlig søkte bedre og sikrere fangstpladser henimot det østlige Ishav, hvor der var nok av hvalross. Dithen var det da også at Ottar søkte, netop av samme grund (fordi det vel ikke var hvalross nok i de hjemlige farvand) og som han sier for at finde ut hvor langt landet strakte sig; men sandsynlig er det altså at hvalrossjægere har vært i disse farvand længe før ham. Rigtignok kunde den meddelelse at han efter tre dagers seilas hjemmefra ”var så langt nord som hvalfangerne farer længst” (*Þa hwælhuntan firrest farrarÞ*) tyde på at hvalrossfangsten ikke dreves længere øst end ved Loppen (hvor der endnu er en ”Rosmål-vik”), hvis det da med disse hvalfangerne menes hvalrossjægere; men uttrykkene er vel ikke at opfatte så bokstavelig, de sier kanskje hellere at dette var grænsen hvortil de almindeligst fór. Desværre får vi ingen opplysninger om Ottar's egen fangst på færden østover.

¹ *Rosmal* kommer av oldnorsk *rosm-hvalr* = hest-hval, altså samme betydning som *hval-ross*.

Flænsing av hval.
(Fra islandsk avskrift fra 14.
årh. av Magnus Lagabøters
islandske landslov).

Av Ottar's meddelelse, at "i hans eget land er den bedste hvalfangst, de er otte og førti alen lange, og de største femti alen lange" — må vi slutte at Nordmændene, og kanskje også Finnene, har drevet regelmæssig hvalfangst, også på de store hvaler. Vi får ikke vite hvordan. Men fra andre kanter har vi meddelelser hvorfra vi må kunne slutte at Nordmændene hadde to måter at fange hval på, således som de like til denne dag har forekommet i Norge: den ene var med harpuner og harpunline i åpen sjø, det andet var med forgiftede piler, kanskje mest i lukk-

ede fjorde. Den arabiske kosmograf, QAZWINI (fra det 13. årh.) omtaler, efter den spanske arabiske forfatter OMAR AL-UDHRI¹ (fra det 11. årh.), at Normannerne på *Irlânda* (= Irland)

"jager unge hvaler, og det er meget store fisker. De jager deres unger og spiser dem Om fangstmåten fortæller al- Udhrt, at jægerne samler sig på skibe. De har en stor jern hake [d. e. harpun] med skarpe tænder, og på haken er en stor sterk ring, og i ringen et sterkt taug. Når de nu kommer til en unge, klapper de i hænderne og larmer. Da morer ungen sig over håndklappingen og nærmer sig skibet, frydende sig derved. Derpå nærmer en av sjøfolkene sig og klorer den i panden, hvilket ungen liker. Da lægger han haken mitt på hodet dens, tar en svær jernhammer og slår med den tre ganger av al magt på haken. Det første slag merker den ikke, men med det andet og tredje kommer den i stor bevægelse, og stundom træffer den noget av skibet med halen, og slår det i filler, og den vedblir i heftig bevægelse, til utmattelse kommer over den. Da trækker skibsfolkene den med forente kræfter til stranden. Undertiden merker moren ungens bevægelse, og forfølger dem. Da holder de en stor mængde kftust løk færdig, og blander i vandet. Når den merker lugten av løken, finder den den avskyelig, vender om og tiltræder tilbaketoget. Da skjærer de ungens kjøt istykker, og salter det ned*. Og dens kjøt er hvitt som sne, og dens hud sort som blæk⁸."

Dette er tydelig nok beskrivelse av hvalfangst med harpun og harpunline i åpen sjø, som altså Nordmændene skulde ha bragt til Irland allerede på den tid. Det kan følgelig slås fast som sikkert at Nordmændene kjendte harpunfangsten; at denne var meget almindelig fremgår også av de gamle norske love, hvor hvalfangst og hvalharpuner (*skutill*) ofte nævnes, og av Kongespeilet. Når det fortælles om at folkene i Normandi slog sig sammen i lag for at drive hvalfangsten i desto større målestok og med alle midler, og

¹ Han tilhørte hin sydarabiske stamme *Udhra* "die da sterben, wann sie lieben".

² Det er aldeles som de fremdeles gjør med hvalen på den norske vestkyst.

³ Jfr. G. JACOB, 1896, ss. 23 ff.

Flånsning av hval.
(Fra islandsk
håndskr.).

hvalfangerne bar det nordiske navn *Walmanni* -, så må vi tro at dette også, væsentlig ialfald, har været harpunfangst i åpen sjø, som har været indført dit av Nordmændene. Disse må ha været det sydlige Europas læremestre i denne slags fangst, og det forekommer mest sandsynlig at Baskerne, som drev den så ihærdig senere i Middelalderen, har lært den fra dem.² Baskernes fangst (på Biskayer-hvalen) i Biskayer-bugten nævnes hyppig allerede i det 11. og 12. århundrede og nådde sin høide i de senere århundreder.

Men det er en anden måte at fange hval på som sandsynligvis var endnu tidligere kjendt i Norge; det er den som bl. a. omtales av PEDER CLAUSSØN FRIIS [jfr. STORM, 1881, s. 70] (og som også de norsk-islandske love tyder på): et ”Spiud med scharpe Jern, saa at det ej kunde udrøckes igien”, kastes i hvalen, derav dør den efter kort tid, eller blir svækket, så den kan trækkes til land;

”huilche Hvale bleff siden skifft oc delde imellomb dem som Schiøtt haffde, oc den som Landet aatte, eller den som først fandt Hualen indriffuen, efter Louffuens Udviisning.”

Vi må tro at jernet har været forgiftet med likgift på samme vis, som endnu brukes på Bergens-kanten, når de store hvaler kommer ind i fjorder, blir stængt med garn, og skytes på med forgiftede piler (og buer) så de efter kort tid svækkes eller dør av blodforgiftning, hvorefter hvalen slagtes, fordeles mellem fjordboene (netop efter lignende regler som Peder Claussøn Friis nævner) og spises. Selv har jeg ofte deltat i denne fangst.

I GUILLELMUS APPULUS'S beskrivelse (fra omkr. 1099—1111) av Normannernes erobring av Syd-Italien fortælles det³, at da Robert Guiscard kommer til byen Regina i Calabrien, går der

¹ Jfr. JOHANNES STEENSTRUP, 1876, bd. I, s. 188.

² Ludvig den Fromme bekræfter en deling av den hellige Dionysius's klostres gods, som abbeden Hilduien hadde foretat år 832, [jfr. BOUQUET, Historiens de France, VI, s. 580] Det heter i dette dokument at vi gir dem disse eiendomme:-----”På den anden side av Sequana St. Audoenus's Kapel til at bøte og greie fiskegarn-----i Campiniago to hus til fiske-----sjøene og fisket i Tellis-----og Gabaregium i Bagasinum med al herlighet og tillæg, av hvilke noget ligger i sognet Constantinus [Coutances] for at ta storfisk (*crassus piscis*).” Det er sandsynlig at *crassus piscis* mener Biskayer-hvalen, som dengang var almindelig på disse kyster. I så fald skulde altså folkene i Cotantin (Neustrien) ha drevet hvalfangst så tidlig, men om fangstmåten kan vi ikke slutte noget.

³ MURATORI: Script, rer. Ital. V, s. 265. Jfr. også JOH. STEENSTRUP, 1876, I, s. 188.

”det rygte, at der er en fisk ikke langt fra byen i de adriatiske bølger, en stor med et uhyre legeme, av et utrolig utseende, som Italiens folk ikke hadde set før. Den hadde vårtidens vind, på grund av det ferske vand, tvunget til at ile dit. Denne fanget førerens [d. e. Robert's] klokskap ved forskjellige kunster. Den gled ind i de av fint taugverk flettede net og da den helt var indviklet i nettene med det tunge jern, dukket den like ned til havets dyp, men endelig blev den rammet av sjøfolkene paa forskjellige fremspringende steder, og med møie slæpt iland. Der ser folk på den som et merkelig uhyre. Så skjæres den istykker på førerens befaling. Derav skaffer han sig selv og sine folk meget mat, og likeså for folkene som bodde på Calabriens kyster. Og også det appuliske folk får del i det.”

Det ser ut som at hvalen også her er blit fanget med garn, og er blit dræpt ved lansekast; men forgiftede piler, som altså førte liggift fra tidligere dræpte hvaler, kan her neppe ha været brukt.

(Flænsing av hval (fra islandsk håndskr. fra 16. årh.).)

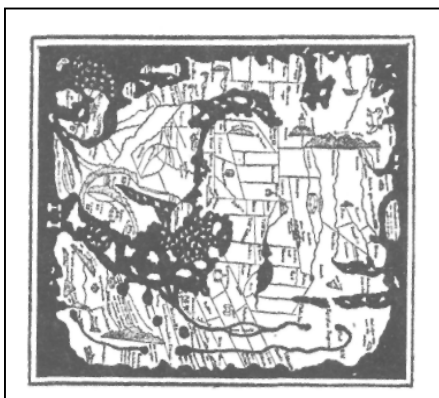
Om fangstmåten med anvendelse av liggift er opfundet av Nordmændene, eller om den stammer fra de ældre ”Finner”, er vanskelig at avgjøre, og likeså hvor gammel hvalfangsten i det hele er i Norden; den må stamme fra tidlige tider, om end Ottar's omtale av den er den tidligste i litteraturen.

Om Ottar's meddelelser om Norge heter det videre hos Kong Alfred:

”Han sa at Nordmanna-Land var meget langt og meget smalt. Alt det som kan bli enten beitet eller pløiet, det ligger ved sjøen, og det er imidlertid på somme steder meget berglændt, og det ligger vild ødemark [nærmest øde fjeldland] ovenfor langs det byggede land. I ødemarken holdt Finner til. Og det byggede land er bredest østover, og altid smalere længere nord. Østover kan det være seksti mil bredt, eller litt bredere; og mittveis tredve eller bredere, og nordover, sa han, der det var smalest, kan det være tre mil bredt til ubygd; og ødemarken siden på somme steder så bred at en kan fare over i to uker; og på somme steder så bred, at en kan fare over i seks dager.

”Da er langs med det land i syd, på den anden side av ødemarken, *Sveoland*, strækkende sig nordover, og langs med landet nordover Kvænland (*Cwéna land*). Kvænene (*Cwénas*) gjør stundom herjetog mot Nordmændene over ødemarken, stundom Nordmændene mot dem; og der er meget store ferske sjøer i den ødemark; og Kvænene bærer sine skibe over land til de sjøer, og derfra herjer de på Nordmændene. De har meget små skibe, og meget lette.

”Ottar sa at den landsdel hette Halgoland [Hålogaland], der han bodde. Han sa at ikke nogen mand [d. e. Nordmand] bodde nordenfor ham. Så er en havn i

Det angelsaksiske verdenskart, *Cottoniana*, kanskje fra 11. årh. [fra K. MILLER].

den sydlige del av det land, som man kalder *Sciringes heale* [Skiringssal¹ i Vestfold]. Dit, sa han, at en ikke kunde seile på en manet, når en ankret om natten og hver dag hadde god vind; og hele tiden skal han seile langs landet: — og på styrbord av ham er først *Iraland*², og derefter de øer som ligger mellem Iraland og dette land [Britannia?]. Derefter er dette land indtil han kommer til Skiringssal; og hele veien om bakbord er Norge (*Norðweg*)³. Søndenfor Skiringssal går en meget stor sjø [Skagerak og Kattegat] op i landet: den er bredere end nogen mand kan se over; og *Gôtlund* [Jylland] er på den anden side overfor, og siden *Sillende*⁴: Denne sjø ligger mange hundrede mil op i landet.”Og fra Skiringssal sa han at han seilte på fem dager til den havn som man kalder *Hæðum*

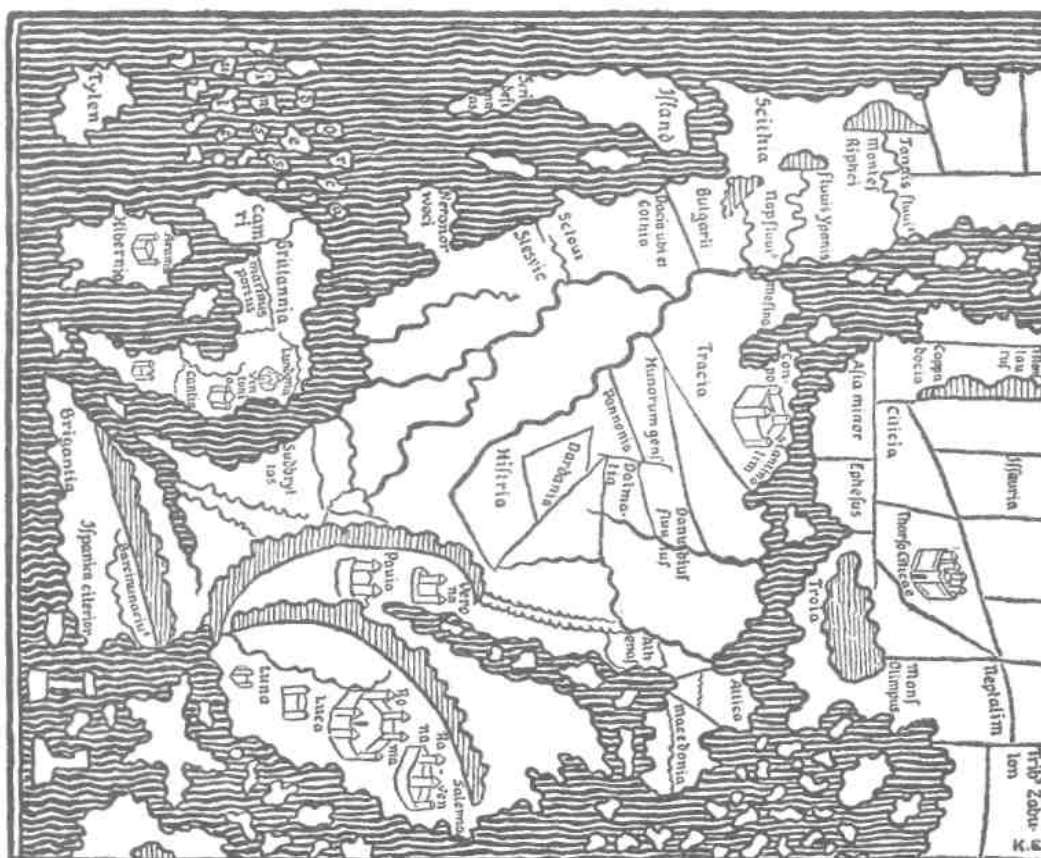
[Heidaby eller Slesvig], den ligger mellem Venderne, og Sakserne, og Anglerne, og hører ind under Danerne. Da

¹ Skiringssal hadde kongsgård og et kjendt gudehov; det kan ha ligget ved Viks-fjorden, øst for Larvik, hvor navnet Kaupang (d. e. kjøpstad) endnu minder om det [jfr. MUNCH, 1852, s. 377, 380]. Muligens kan navnet stå i forbindelse med den germanske folkestamme *Skirer*, som nævnes ved Østersjøens kyster, nær Rugerne (eller Rygerne). I forbindelse med Skiringssal stod et rike i Sønderjylland, med sjøhandels-pladsen *Sliesthorp* (nævnes av EINHARD ved 804), *Sliaswic* [Ansgarii Vita, c. 24] eller *Slesvik*, også kaldt *Heidaby*. Tænkelig er det at Skiringssal kan oprindeligt ha været grundet av Skirer indvandret fra Sønderjylland (?). En anden hypotese er fremsat av S. A. SØRENSEN], som mener at Skiringssal kan være en oversættelse til norsk av *baptisterium* (*skira* = døpe); og at stedet har ligget nær Sandefjord. Vi måtte da tro at der har været en kirke og ikke et gudehov, og at der altså har været gjort forsøk på kristendommens indførelse allerede før Ottar's tid.

² Dr. INGRAM, i 1807, og RASK [1815, s. 48] foreslår at læse *Isaland* (d. e. Island, som netop på den tid var fundet av Nordmændene), men heller ikke det gir god mening. Dertil kommer at formen *Isaland* for Island ikke er kjendt, den vilde bety *isenes* land, og ikke isens land. At det her skulde menes det virkelige Irland, kunde synes at røbe større geografisk uvidenhet end vi kan tiltro Ottar eller Alfred. Alfred omtaler selv *Ibernia* eller *Ighernia* (d. e. Irland) som liggende vest for Britannien, og sier at ”vi kalder det Scotland”. Han bruker ikke ellers navnet Irland; men her gjengir han Ottar, og i dennes mund kan det muligens ha ment Skotland (?) [jfr. LANGEBEK, PORTHAN, og FORSTER], som er bebygget av Irer, skjønt det da blir vanskelig at forstå den følgende omtale av øer som skulde ligge ”mellem Iraland og dette land” (d. e. Britannien). Imidlertid bør det erindres at det ikke var ualmindelig på den tid at lægge Irland nord for Britannien (jfr. senere Adam av Bremen), og det kan her være rotet sammen. Det enkleste vilde være om *Iraland* kunde være Shetland; men det er vanskelig at forstå hvordan dette skulde ha fåt en slik betegnelse.

³ Det er såvidt jeg har kunnet finde første gang dette navn for Norge findes i litteraturen. Det er følgelig uriktig når LÖNBORG [1897, s. 142] mener at navnet *Norvegia* først forekommer i 11. årh.

⁴ Av EINHARD kaldes det *Sinlendi*, og det har været en del av Sønderjylland eller Slesvig [jfr. MUNCH, 1852, s. 378].

Europa på det angelsaksiske verdenskart, *Cottoniana* (11. årh.?).

han seilte dit fra Skiringssal, da hadde han om bakbord Danmark¹ [d. e. syd-Sverige hørende til Danmark dengang] og om styrbord vid sjø i tre dager; og de to dager før han kom til Heidaby hadde han om styrbord Gotland og Sillende, og mange øer. I de lande bodde Anglerne før de kom hit til landet. Og de to dager hadde han om bakbord de øer som hørt til Danmark.”

Denne Ottar’s fortælling om sin reise sydover utmerker sig ved den samme nøkterne klarhet som fortællingen om Hvitehavs-færden; og da den på alle punkter som kan sammenlignes, stemmer godt overens med andre uavhengige meddelelser, er den et styrkende bevis for hans pålidelighet.

¹ *Denemearcan* nævnes hos Alfred første gang i litteraturen.